

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гнаткович Т. Д. Лінгвістичний аналіз тексту як засіб реалізації компетентнісного підходу до навчання української мови // *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Вип. 52. Херсон: Вид-во ХДУ, 2009. С. 101–106.
2. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібник. Київ: Академія, 2009. 264 с.
3. Калашник В. С. Людина та образ у світі мови: вибрані статті. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 368 с.
4. Коваль В. О. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх вчителів-філологів у вищих педагогічних навчальних закладах: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / Національна академія педагогічних наук України, Інститут вищої освіти. Умань, 2013. 623 с.
5. Кононенко В. І. Символи української мови: монографія. Івано-Франківськ: Плай, 1996. 272 с.
6. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібник. Київ: Знання, 2008. 423 с.
7. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: посібн. для студен. філолог. спеціальн. вищ. навч. закл. Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. 496 с.
8. Ліна Костенко: навчальний посібник-хрестоматія / ідея, упорядкування, інтерпретація творів Григорія Ключека. Кіровоград: Степова Еллада, 1999. 320 с.
9. Луценко О. І. «Стилістичний аналіз тексту» як навчальна дисципліна у ВНЗ // *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць*. Рівне: РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2013. № 2 (10). С. 86–94.
10. Фразеологічний словник української мови / уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.; за ред. Л. С. Паламарчука. Вид. 2-е. Київ: Наук. думка, 1999. Кн. 1. 528 с.

Стаття надійшла 16.09.2017 року

УДК 811.161.2'344

Зоя Комарова
(Умань, Україна)
e-mail: komarova_zoya@ukr.net

ФОНОЛОГІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ КОРЕНЕВИХ МОРФЕМ У НЕПОХІДНИХ ІМЕННИКАХ

У статті описано різноманітні типи кореневих морфем із погляду їх фонемної (фонологічної) організації в іменниках із непохідною основою. З'ясовано, що кількість фонемних структур у мові обмежена. Найбільшою актуалізацією відзначаються кореневі побудови, до складу яких входять три, чотири і п'ять фонем. Дво-, семи- та восьмифонемні структури в морфологічній системі української мови є

малопродуктивними. Шестифонемні моделі з погляду набору компонентів досить різноманітні, але за їх зразками в мові побудована невелика кількість слів.

Особливу увагу акцентовано на описі плану вираження корневих морфем.

Ключові слова: фонемна (фонологічна) структура морфема, коренева морфема, голосна фонема, м'яка приголосна фонема, тверда приголосна фонема, план вираження морфема.

Комарова З. Фонологическая организация корневых морфем в непроизводных существительных.

В статье описаны различные типы корневых морфем с точки зрения их фонемной (фонологической) организации в существительных с непроизводной основой. Выяснено, что количество фонемных структур в языке ограничено. Наибольшей актуализацией отмечаются корневые построения, в состав которых входят три, четыре и пять фонем. Двух-, семи- и восьмифонемные структуры в морфологической системе украинского языка являются малопродуктивными. Шестифонемные модели с точки зрения набора компонентов весьма разнообразны, но за их образцами в языке построено небольшое количество слов.

Особое внимание акцентировано на описании плана выражения корневых морфем.

Ключевые слова: фонемная (фонологическая) структура морфемы, корневая морфема, гласная фонема, мягкая согласная фонема, твердая согласная фонема, план выражения морфемы.

Komarova Z. Phonological organization of root morphemes in nonderivative nouns.

The article describes various types of root morphemes regarding to their phonemic (phonological) organization in nouns with nonderivative stem. It was found that the number of phonemic structures in the language is limited. Root constructions consisting of three, four and five phonemes are characterized by the most actualization. Two-, seven- and eight-phonemic structures in the morphological system of the Ukrainian language are nonproductive. Six-phonemic models are quite different under the set of components, but a small amount of words in the language were formed according to their samples.

Special attention is paid to description of the plan of root morphemes expression. It was defined that all vowel sounds in the Ukrainian languages were involved in organization of such structures. Linguistic system among consonants uses only 28 phonemes (18 hard and 10 soft ones): 12 voiceless, 9 sonorants, 7 voiced, giving preference to voiceless phonemes and sonorants.

Keywords: phonemic (phonological) morpheme structure, root morpheme, vowel phoneme, soft consonant phoneme, hard consonant phoneme, plan of morpheme expression.

Закономірності будови, фонематичного складу та варіювання морфем тієї чи тієї мови є предметом вивчення морфонології. Існування морфонології як особливого рівня мовної системи, на відміну від фонології, пояснюють тим, що деякі явища, які стосуються використання і зміни звуків мови можуть бути описані без звернення до відомостей про морфемний склад слів, а інші – ні. Розмежування явищ першого і другого типів знайшло відображення в працях багатьох мовознавців ХІХ ст., а також представників Казанської лінгвістичної школи – І. Бодуена де

Куртене, М. Крушевського та ін. Однак творцем морфонології як самостійної лінгвістичної дисципліни вважають М. Трубецького, який переконливо обґрунтував незалежність морфонології, сформулював її цілі і завдання та запропонував описи морфонологічних систем окремих мов [5].

Важливий внесок у розробку морфонологічної теорії та опис морфонології конкретних мов зробили Р. Якобсон, С. Бернштейн, Т. Булигіна, А. Залізник, В. Касевич, Г. Поливанова, С. Толстая, В. Чурганова, Р. Ляковський та ін. Найбільш плідним у цьому аспекті став період 60-х років ХХ ст., проте із другої половини 70-х років інтерес до морфонології значною мірою спав.

Вивчення різних типів морфем сучасної української мови з погляду їх фонемної (фонологічної) організації має важливе значення для глибшого пізнання особливостей функціонування та розвитку мовних одиниць. Під фонемною структурою морфеми розуміють фонемні, які входять до складу морфеми і виконують певні функції в межах морфологічного рівня мови [1, с. 699].

В україністиці проблема фонемної структури морфем була об'єктом наукових досліджень В. Перебийніс. Зокрема, у статті «Повторюваність фонем і структура слова в сучасній українській мові» дослідниця на матеріалі одноморфемних слів довжиною від однієї до шести фонем робить висновок, що фонемна структура цих слів підлягає дії законів простоти, переваги і симетрії, а кількість різновидів фонемних побудов зростає зі збільшенням довжини слова [4].

Різноманітні типи афіксальних морфем в українській мові та особливості фонемної реалізації структурних моделей цих морфем описано й проаналізовано нами в попередніх розвідках [1; 2]. Мета пропонованого дослідження полягає у з'ясуванні особливостей будови та фонемної репрезентації кореневих морфем в іменниках із непохідною основою.

У ході проведеного дослідження було виявлено 45 різних структур, репрезентованих мінімум – двома фонемами, максимум – вісьмома. Досліджуваний матеріал засвідчує, що у морфологічній системі української мови функціює 3 двофонемних корені; трифонемних – 7; чотирифонемних – 9; п'ятифонемних – 11; шестифонемних – 12; семифонемних – 1, восьмифонемних – 2 корені. Отже, з погляду набору структур у мові найбільша кількість чотири-, п'яти- і шестифонемних кореневих морфем, однак із погляду їх актуалізації поширеними є п'яти-, чотири- і трифонемні побудови. Зокрема, із 275 аналізованих іменників, дібраних зі «Словника українських морфем» Л. Полюги, у 37,8 % слів кореневі морфеми мають п'ятифонемну структуру, чотирифонемну –

29,9 %, трифонемну – 24 %, шестифонемну – 7,8 %, семифонемну і двофонемну – по 1 %, восьмифонемну – 0,4 % слів.

Лише трьома структурами – П'П, ПП, ГП (де Г – голосна фонема, П – тверда приголосна фонема, П' – м'яка приголосна фонема) – представлені в українській мові двофонемні іменникові корені, які зафіксовано лише в чотирьох словах, що свідчить про непродуктивність згаданих побудов. Зокрема, модель ПП реалізована у словах *дно* (2, 500) через поєднання твердих дзвінкої |д| і сонорної |н| та *мла* (2, 507) з початковими твердими сонорними |м/ і |л/. За структурним зразком П'П організований корінь слова *тьма*, репрезентований м'якою глухою фонемою |т'| і твердою сонорною |м/. А у слові *око* (2, 509) коренева морфема побудована за схемою ГП, у якій голосна фонема представлена голосною заднього ряду |о/, а приголосна – твердою глухою |к/.

Серед трифонемних кореневих морфем у непохідних іменниках найпродуктивнішою є структура ППП. За такою моделлю побудовано 62 % досліджуваних одиниць із трьома фонемами у корені, наприклад: *дуга* (2, 500), *коло* (2, 503), *коза* (2, 503), *коса* (2, 504), *мох* (2, 508), *миша* (2, 507).

Структуру ППП мають як односкладові, так і двоскладові лексеми, наприклад: *бик* (2, 494), *біб* (2, 494), *бій* (2, 494), *бік* (2, 494), *Бог* (2, 494), *бір* (2, 494), *вік* (2, 496), *вода* (2, 497), *вуха* (2, 497), *гора* (2, 498), *губа* (2, 499), *гуси* (2, 499), *дах* (2, 500), *дим* (2,500), *доба* (2,500), *дух* (2,500).

Приголосні у такій моделі поєднуються з голосними заднього ряду |у/, |о/, |а/, а також переднього ряду |е/, |и/, зрідка |і/ після твердих губних |б/, |в/, |п| і задньоязикової |х/.

Консонантну трифонемну будову з початковою м'якою і кінцевою твердою приголосною виявляє структура П'ГП у словах: *тіло* (2, 518), *сік* (2, 516), *сіни* (2, 516), *рік* (2, 513), *рід* (2, 513), *річ* (2, 513), *ріпа* (2, 513), *піна* (2, 511), *ніч* (2, 509), *ніж* (2, 509), *ніс* (2, 509), *зір* (2, 502), *лід* (2, 506).

За зразком П'ГП' побудовані корені односкладових слів: *зять* (2, 502), *сіть* (2, 515), *тінь* (2, 518), *ціль* (2, 520), *лють* (2, 506), *лінь* (2, 506).

У таких структурах функціює голосна |і/, зрідка – |а/, |у/ (орфографічно *я*, *ю*) з двома м'якими приголосними: глухими |т'|, |ц'|, |с'|, дзвінкими |з'| і сонорними |н'|, |л'|.

Консонантну трифонемну будову з останніми м'якими сонорними приголосними |л'|, |н'| або |р'|, глухою |т'| і дзвінкою |з'| виявляє структура ПГП', у якій голосний компонент виражений голосними фонемами як переднього, так і заднього ряду: *біль* (2, 494), *міль* (2, 507), *день* (2, 499), *даль* (2, 499), *суть* (2, 517), *дитя* (2, 500), *доля* (2, 500), *жаль* (2, 501), *зорі* (2, 502).

За структурною схемою ГПП' побудований корінь у лексемі *орля* (2, 509), репрезентований сполукою голосної фонем заднього ряду /o/ та двох сонорних приголосних /рл'/. У слові *уста* (2, 519) коренева морфема організована за іншим зразком – ГПП. Ця модель реалізована сполукою голосної фонем заднього ряду /y/ та стійкої сполуки глухих приголосних /ст/.

Коренева морфема без вокального елемента наявна лише в одному слові української мови – *скло* (структура ППП). Консонантні компоненти в такій моделі репрезентовані поєднанням двох глухих фонем /ск/ і сонорної /л/.

50 % аналізованих іменників, у яких кореневі морфemi містять чотири фонemi, побудовані за чотирифонемною схемою ППГП, наприклад: *слово* (2, 515), *смола* (2, 516), *снага* (2, 516), *твір* (2, 517), *хмара* (2, 519).

Переважає це одно- і двоскладові слова з початковими глухими приголосними |к|, |с|, |н|, |т|, |х|, |ц|, |ш| у поєднанні з наступними сонорними |л|, |н|, |р|, |м|, |в|, наприклад: *клич*, *кров*, *плече*, *смуга*, *твір*, *хмара* тощо, за винятком слів *школа*, *штука*, *щока*, *щука*, де початкові приголосні представлені двома глухими, а також слів *дрова*, *дрож* і *друг* із початковою сполукою дзвінкої фонем |д| із сонорною |р|.

Вокальний елемент репрезентований переважно голосними заднього ряду – /y/, /o/, /a/, рідше голосними переднього ряду /e/, /u/, а в поодиноких випадках – /i/.

За структурною схемою ППГП побудовані кореневі морфemi у словах: *бляха* (2, 494), *брід* (2, 495), *гріх* (2, 499), *грім* (2, 499), *клов* (2, 503), *крюк* (2, 505), *плід* (2, 512), *сніг* (2, 516), *сніп* (2, 516). У цих словах початкові глухі |к|, |н|, |с|, |х| або дзвінки |б|, |г| поєднані з сонорними |р'|, |л'|, |н'|. Лише у словах *стіг* і *стіл* маємо стійку сполуку глухих фонем |ст'|. Кінцевий компонент представлений сонорними |м|, |в|, |л|, |н|, дзвінками |д|, |б|, |з|, |г| або глухими |х|, |к|, |п|, |т|.

За моделлю ППГП', де кінцеві м'які сонорні |р'|, |л'|, |н'| та дзвінка |з'|, побудовані корені у словах: *двері* (2, 499), *свиня* (2, 514), *слизь* (2, 515), *сталь* (2, 516), *хвиля* (2, 519).

Структурна схема іменникових коренів ПГПП реалізована у словах: *вовк* (2, 496), *гуца* (2, 499), *форма* (2, 519), *литка* (2, 505), *масло* (2, 507), *ковш* (2, 503), *дошка* (2, 500), *черга* (2, 520), *число* (2, 520), *писк* (2, 512).

Початковий приголосний у таких побудовах виражений сонорними |м|, |л|, |в|, дзвінками |г|, |д| і глухими |ф|, |к|, |ч|, |п|; голосний компонент – усіма голосними фонемами, за винятком фонем переднього ряду |i|, а наступні компоненти моделі – сполукою сонорної фонем з глухою, двома глухими, зрідка – двома сонорними.

За моделлю П'ГПП з першою сонорною власне м'якою фонемою /й/ організовані кореневі морфеми у словах: *юрба* (2, 522), *ядро* (2, 522), *ярмо* (2, 522), *ясла* (2, 522), *ясна* (2, 522).

Модель П'ГП'П представлена коренем у слові *яйце* (2, 522), де навколо голосної фонемі заднього ряду /а/ групуються дві сонорні фонемі /й/ і глуха фонема /ц/.

Коренева структура ГПП з першими лабіалізованими фонемами заднього ряду /о/, /у/ наявна у словах: *обід* (2, 509), *обух* (2, 509), *овес* (2, 509), *опіка* (2, 509), *орел* (2, 509), *осел* (2, 509), *осика* (2, 509), *особа* (2, 509), *удова* (2, 519), *узори* (2, 519), *урок* (2, 519). Другий голосний компонент у моделі репрезентований голосними заднього ряду /о/, /у/, а також голосними переднього ряду. Приголосні елементи в таких структурах являють собою поєднання фонем: дзвінка // дзвінка, дзвінка // глуха, глуха // глуха, дзвінка // сонорна, глуха // сонорна.

Серед досліджуваних лексем зафіксовано лише одне слово *іскра* з кореневою моделлю ГПП, яку реалізують голосна фонема переднього ряду /і/ у поєднанні з двома глухими /ск/ та сонорною /р/.

Структуру ПП'ГП' представляє слово *кліть* (2, 503), яке побудоване з одним вокальним елементом – голосною переднього ряду /і/ та сполукою глухої фонемі /к/ і сонорної м'якої /л', кінцевою приголосною є м'яка дзвінка фонема /т'.

Переважає більшість досліджуваних одиниць (64 %) із коренями, які мають п'ятифонемну будову, утворена за схемою ПППП, наприклад: *пісок* (2, 511), *попіл* (2, 512), *порок* (2, 512), *регім* (2, 513), *решето* (2, 513), *сирота* (2, 514), *леміт* (2, 505), *собака* (2, 516), *сором* (2, 516), *собака* (2, 516).

У таких іменниках коренева морфема репрезентована сполукою двох голосних фонем із трьома приголосними у різних поєднаннях, наприклад: «дзвінка/сонорна/дзвінка», наприклад: *берег* (2, 494), *береза* (2, 494), *борода* (2, 495), *голуб* (2, 498), *жолоб* (2, 501), де дзвінкі /б/, /з/, /г/, /д/, /ж/ функціують поряд із сонорними /р/, /л/ і голосними /о/, /у/, /е/; «глуха/дзвінка/глуха», наприклад: *собака* (2, 516), *пазуха* (2, 510), *хобот* (2, 519), *чобіт* (2, 521), де дзвінкі /б/, /з/ стоять між глухими /с/, /к/, /п/, /х/, /т/, /ч/ і голосними /о/, /а/, /у/, зрідка /і/; «дзвінка/сонорна/сонорна», наприклад: *баран* (2, 494), *гамір* (2, 497), *говір* (2, 498), *голова* (2, 498), *гомін* (2, 498), *дерен* (2, 499), де дзвінкі /б/, /г/ поєднуються з твердими сонорними /м/, /р/, /н/, /в/, /л/ та голосними /а/, /о/, /е/, зрідка /і/ тощо.

Серед п'ятифонемних структур поширеною є побудова ПППП', яка реалізована в лексемах: *будень* (2, 495), *галузь* (2, 497), *кашель* (2, 503), *копоть* (2, 504), *колись* (2, 503), *кінець* (2, 503), *ремінь* (2, 515), *перець* (2, 510), *полиця* (2, 511), *лебідь* (2, 505), *молодь* (2, 508), *зелень* (2, 502), *зозуля* (2, 502), *жолудь* (2, 501), *вогонь* (2, 496). Кінцевий компонент у

такій моделі реалізований м'якими сонорними фонемами /л'/, /н'/, дзвінкими /з'/, /д'/, глухими /т'/, /с'/, /ц'/). Приголосні фонемні поєднують переважно голосні заднього ряду /у/, /о/, /а/, рідше – голосні переднього ряду /е/, /і/, зовсім рідко – голосна /і/ (після задньоязикової /к/, губних /б/, /м/).

За зразком ПГП'ГП побудовані кореневі морфемні у словах: *буряк* (2, 495), *батіг* (2, 494), *вісім* (2, 496), *горіх* (2, 498), *каліка* (2, 502), *колір* (2, 503), *пасіка* (2, 510), *пиріг* (2, 510), *поріг* (2, 511), *руїна* (2, 514), *сусід* (2, 517), *хутір* (2, 520). Середній компонент конструкції представлений м'якими сонорними фонемами /р'/, /л'/, /й'/ та глухими /т'/, /с'/, початковий та кінцевий – твердими дзвінкими /б/, /г/, /д'/, глухими /к/, /х/, /н/, /с/, сонорними /в/, /м/, /р/, /н/. Після м'якої приголосної фонемні вживається голосна /і/, зрідка /а/, а після початкової твердої фонемні – переважно голосні заднього ряду /о/, /у/, /а/.

Корені в непохідних іменниках *правда* (2, 512), *скарга* (2, 515), *стебло* (2, 516), *стегно* (2, 516), *хвіст* (2, 519) структуровані за схемою ППГПП. У такій моделі перші компоненти є стійкими сполуками глухих фонем /ск/, /ст/ або глухої фонемні із сонорною. Кінцеві елементи являють собою сполучення дзвінких фонем із сонорними, за винятком слова *хвіст*, у якому кінцеві компоненти представлені сполукою глухих. При словозміні цих іменників можлива заміна кінцевого твердого приголосного компонента на м'який відповідник: *правда* – *правді*, *стебло*, *на стеблі*, *стегно* – *на стегні*. Отже, моделі ППГПП і ППГПП' у цих випадках є варіантними. Хоч у мові є іменники, у коренях яких кінцева фонемна є м'якою, наприклад: *снасть* (2, 516), *чверть* (2, 520), а також *плем'я* (2, 511).

Із м'якими початковою і кінцевою фонемні вживаються корені у словах *дьоготь* (2, 500), *ніготь* (2, 508), *лікоть* (2, 508), побудовані за зразком П'ГПГП'. У такій моделі м'які приголосні /д'/, /т'/, /л'/, /н'/ групуються навколо голосних /о/, /і/.

Окремі моделі кореневих морфем у непохідних іменниках відзначаються поодинокими випадками актуалізації. До таких моделей належать: ПГП'ГП' у слові *корінь* (2, 504); ПППГП у слові *строк* (2, 517), П'ГПГП у словах *якір* (2, 522), *явір* (2, 522).

Кореневі моделі з першим вокальним елементом представлені в мові двома структурами – ГППГП, ГПГП. За такими зразками побудовані корені у слові *істина* (2, 502), яку репрезентують голосна фонемна переднього ряду /і/, сполука двох глухих /ст/, голосна переднього ряду /у/ та сонорна /н/, та в слові *ідеал* (2, 502), у якому наявний нехарактерний для української мови збіг голосних /еа/ в середині кореня.

Серед шестифонемних структур найбільш поширеною з погляду актуалізації є модель ППГПГП, до складу якої входить дві голосних і

чотири приголосних фонем. У такий спосіб організовані корені в іменниках *зразок* (2, 502), *клоніт* (2, 503), *критика* (2, 504), *тривога* (2, 518), *свідок* (2, 514), *хребет* (2, 519), *смерека* (2, 515), *стогін* (2, 516). Консонантні початки в таких структурах репрезентовані сполуками дзвінкої $|z|$, глухих $|k|$, $|m|$, $|c|$, $|x|$ з сонорними $|p|$, $|m|$, $|l|$, $|v|$, за винятком слова *стогін*, яке розпочинається двома глухими фонемами. Середній приголосний компонент реалізований дзвінкими $|z|$, $|b|$, $|d|$, $|z|$, глухими $|n|$, $|m|$ і сонорними $|v|$, $|p|$; а кінцевий приголосний – глухими $|k|$, $|m|$, дзвінкою $|z|$ і сонорною $|n|$. Вокальні елементи репрезентують голосні заднього ряду $|o|$, $|a|$, переднього ряду $|u|$, $|e|$, зрідка $|i|$ після губних і глоткового.

У словах *галушка* (2, 497), *захист* (2, 501), *капуста* (2, 502) коренева морфема побудована за зразком ПГПГП. У таких структурах кінцеві консонантні елементи представлені глухими фонемами $|st|$, $|шк|$, початкові й середні елементи – дзвінкими $|z|$, $|z|$, глухими $|x|$, $|k|$, $|m|$ і сонорною $|l|$. Приголосні групуються навколо голосних заднього ряду $|a|$, $|y|$ і переднього ряду $|u|$.

Шестифонемну структуру ПГПГПГП мають корені у словах *секрет*, *каблук* (2, 502). Корені в цих словах є двоскладовими, їх утворюють голосні $|a|$, $|y|$, $|e|$. Консонантні початок і кінець кореня репрезентують глухі фонемі $|c|$, $|k|$, $|m|$. Між голосними наявна сполука глухої $|k|$ і дзвінкої $|b|$ із сонорними $|p|$, $|l|$. При словозміні слів (*секрет* – у *секреті*, *каблук* – на *каблуці*) кінцеві тверді фонемі змінюються на м'які відповідники, тобто в утворених словоформах коренева морфема буде мати іншу структуру – ПГПГПГП'. За останнім зразком побудований також корінь у слові *південь* (2, 511). З останніми м'якими сонорними приголосними $|l'|$, $|n'|$ функціують корені, побудовані за зразком ППГПГП', у словах: *щавель* (2, 521), *промінь* (2, 512).

Переважна більшість кореневих морфем у непохідних іменниках побудована за моделями, які відзначаються поодинокими випадками актуалізації. До таких моделей належать: ППГП'ГП у слові *спосіб* (2, 516), П'ГПГПГП' у слові *ячмінь* (2, 522), П'ГПГПГП' у слові *якість* (2, 522). П'ГПГПГП у слові *ящик* (2, 522). З першою голосною фонемою заднього ряду $|o|$ побудовані структури ГП'ГПГП' *оливець* (2, 509); ГПГПГП *огірок* (2, 509), *очерет* (2, 509), ГПГПГП *острів* (2, 509).

У морфологічній системі української мови виявлено іменники, у коренях яких наявні сім і вісім фонем. Зокрема, у слові *простір* корінь має структуру ППГПГП'ГП, у слові *сагайдак* – ПГПГП'ПГП, а в слові *ненависть* – ПГПГПГПГП'. У таких структурах вокальні елементи репрезентовані всіма голосними, крім $|y|$, а приголосні компоненти – глухими $|n|$, $|c|$, $|k|$, $|m|$, дзвінкими $|z|$, $|d|$, сонорними $|й|$, $|n|$, $|v|$, $|p|$.

Отже, різноманітні типи кореневих морфем у непохідних іменниках, яким притаманні специфічні звукові ознаки, побудовані за певними

зразками – фонемними структурами, кількість яких у мові обмежена. Найбільша актуалізація властива структурам кореневих морфем, до складу яких входять три, чотири і п'ять фонем. Серед трифонемних кореневих морфем в іменниках із непохідною основою найпродуктивнішою є структура ПГП, а п'яти- і чотирифонемні морфемні тяжіють до побудов ПГПГП і ППГП. Тому можна вважати, що ці структури коренів для непохідних іменників є ядреними в морфологічній системі сучасної української мови, тоді як інші фонемні структури перебувають на периферії цієї системи.

Морфологічна система української мови рідко актуалізує дво-, семи- та восьмифонемні структури. Шестифонемні структури іменникових коренів із погляду набору компонентів досить різноманітні, але за їх зразками побудована невелика кількість слів.

Кореневі структури в іменниках із непохідною основою виявляють симетрично-асиметричні відношення, і лише окремі з них перебувають у відношеннях дзеркальної (ПГПГП, ПГП, ППГПП) і монотонної (ПГПГ, ППГПГ) симетрії. Переважна більшість іменникових коренів має прикрито-закриту організацію (ПГПГП, ПГП, ППГП, ПГПГП', П'ГП тощо), і лише чверть із них – відкрито-закриту побудову (ГПП', ГППП, ГППП', ГП тощо).

План вираження кореневих морфем забезпечують усі голосні української мови. Із-поміж приголосних система мови використовує лише 28 фонем (18 твердих і 10 м'яких): 9 сонорних – |р, л, м, н, в, й, р', л', н'|, 12 глухих – |к, х, ш, ч, п, ф, т, т', ц, ц', с, с'|, 7 дзвінких – |б, г, д, д', ж, з, з'|. Перевага надається сонорним і глухим фонемам.

Для автоматизації мовознавчих досліджень та автоматизованого аналізу текстів перспективними є подальші дослідження фонемних структур коренів у різних морфологічних класах слів української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Клименко Н. Ф. Фонемна структура морфем // Українська мова: енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 699–700.
2. Комарова З. Структурна організація та особливості фонемної репрезентації українських суфіксів // *Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*: зб. наук. праць. Вип. 2 / гол. ред. Л. М. Полюга. Умань: ВПЦ «Візаві», 2012. С. 110–114.
3. Комарова З. Структурна організація та особливості фонемної репрезентації українських префіксів // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць. Вип. 16 / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця: ТОВ «Фірма Планер», 2012. С. 67–70.

4. Перебийніс В. С. Повторюваність фонем і структура слова в сучасній українській мові // Статичні та структурні лінгвістичні моделі. Київ: Наук. думка, 1966. 160 с.
5. Трубецкой Н. С. Некоторые соображения относительно морфологии // Пражский лингвистический кружок. Москва, 1967. С. 115–119.

ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

Полюга Л. М. Словник українських морфем. Львів: Світ, 2001. 448 с.

Стаття надійшла 03.10.2017 року

УДК 811.161.2'282(477.86)

Любов Осташ, Роман Осташ
(Львів, Україна)
e-mail: ostash.lubov@ukr.net

ЛЕКСИКА СЕЛА СТРИГАНЦІ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКСИКОГРАФІЧНОГО ОПРАЦЮВАННЯ. 3. 2 (ЗААНТЕБЕЛЮВА́ТИ – ЗАВУЗКІЙ)

У статті запропоновано нові підходи до лексикографічного опрацювання лексики сучасного мовлення мешканців одного села. Разом з апелятивною лексикою у словник введено й оніми (прізвища, вуличні прізвиська, мікротопоніми). Окрім фразеологізмів, подано також узвичаєні вислови. У статті вміщено другу частину лексем, які починаються на літеру З. У кожній словниковій статті подано максимальну кількість прикладів-цитат із розмовного діалектного мовлення, особливо при тих значеннях, які можуть відрізнятися від значень певної лексеми у літературній мові.

Ключові слова: діалектологія, лексикографія, фразеологія, діалектне мовлення, говірка, село Стриганці.

Осташ Л., Осташ Р. *Лексика села Стриганцы как объект лексикографической обработки. 3. 2 (ЗААНТЕБЕЛЮВА́ТИ – ЗАВУЗКІЙ).*

В статье предложено новые подходы к лексикографической обработке лексики современной речи жителей одного села. Наряду с апеллятивной лексикой в словарь введены онимы (фамилии, уличные прозвища, микротопонимы). Кроме фразеологизмов, помещаем также обиходные изречения. В статье разрабатывается вторая часть лексем, начинающихся на букву З. В каждой словарной статье приведено максимальное количество примеров-цитат из разговорной диалектной речи, особенно при значениях, отличающихся от значений данной лексемы в литературном языке.

Ключевые слова: диалектология, лексикография, фразеология, диалектная речь, говор, село Стриганцы.